

Posudek doktorské disertace Josefa Miškovského, *Regionální identita a regionální diferenciaci pobaltských zemí*, Praha, Přírodovědecká fakulta UK 2012, 265 s.

Josef Miškovský zvolil za téma své doktorské disertace regionální identitu a regionální diferenciaci pobaltských zemí, tedy problematiku, která již desetiletí přitahuje zájem vědců, aniž by četné studie dokázaly dát jednoznačnou odpověď. Ambivalentnost a proměnlivost Pobaltí, jenž je hraničním a tranzitním regionem a jehož specifika tudíž do značné míry vytvářely vnější vlivy a střídající se nadvlády sousedních velmocí, klade vysoké nároky na stanovení metodologického přístupu a kritérií, jež by umožnila uchopení tématu. V české literatuře se sice objevily některé práce, věnované historii regionu jednotlivých zemí, regionální spolupráci, místu pobaltských zemí v evropské politice, ale až práce J. Miškovského zkoumá uceleně a systematicky regionální identitu Pobaltí jako celku i jednotlivých pobaltských zemí a v jejich rámci i subregionů.

Autor rozdělil text do jedenácti kapitol, přičemž první tři mají charakter úvodního stanovení cíle, objektu zkoumání, výzkumných otázek a vytyčení hypotéz, dále volby a zdůvodnění metodiky. V třetí rozsáhlé kapitola vysvětluje teoretické přístupy regionální identity a způsob aplikace konceptu na pobaltský region. Autor přitom vychází z konceptu rozpracovaného poprvé finským geografem A. Paasim a obohaceným dalšími vědci, v české vědě pak P. Chromým.

V následující, stěžejní analýze J. Miškovský vytyčil pět rovin zkoumání identity, podle nichž dále postupuje, tedy makroidentitu v rámci sousedních tří makroregionů, dále regionální společnou identitu pobaltských zemí, státní či národní identity, subregionální uvnitř jednotlivých států, a lokální. Nutnost zkoumání vlivných faktorů sousedních makroregionů je odůvodněna základní charakteristikou Pobaltí jako civilizačně hraničního a tranzitního regionu, průsečíku, v němž se v různé podobě střetávaly a prolínaly politické, hospodářské a kulturní vlivy sousedních mocností i národů. V moderní době dominovala osa západ – východ nad severojižní osou. Autor správně připomíná geopolitický koncept sanitárního kordonu po první světové válce, resp. nárazníkového pásma (s.52) ; je možné dodat, že tehdy byly pobaltské státy (spolu s Finskem a Polskem) označovány jako limitrofy, okrajinné či okrajové státy, což nasvědčovalo přetrvání spojitosti s Ruskem. V devadesátých letech po obnovení nezávislosti se často objevuje paralela s lakmusovým testem (např. švédský státník K. Bildt) pro chování Ruska k Pobaltí. V ruské politice dodnes přetrvává silný geopolitický akcent, který je patrný i přístupu V. Putina – srv. např. jeho reakce na dotaz estonské novinářky (na youtube.com) k meziválečné státnosti pobaltských států a německé a sovětské okupaci.

Při zodpovězení otázky, jakým způsobem sousední makroregiony formovaly regionální identitu pobaltských zemí, autor sleduje, které elementy zasáhly a ovlivňovaly vývoj výše zmíněné hierarchie identit regionu. V přehledné tabulce srovnává význam geografických, jazykových, nábožensko-kulturních, hospodářských a politických faktorů na Estonsko, Lotyšsko a Litvu. V první řadě věnuje pozornost Pobaltí a jednotlivým pobaltským státům v rámci severní Evropy a regionu Baltského moře. Druhým širším celkem, který měl vliv na regionální identitu, je východní Evropa, v první řadě reprezentovaná Ruskem. Zde snad by bylo možné doplnit pasáž týkající se rusifikace druhé poloviny 19. století (s.86n.), že mladolotyšské hnutí i radikální křídlo mladoestonců se identifikovalo do značné míry s unifikačními programy Alexandra II a vidělo v slavjanofilství a unifikaci příležitost, jak prorazit stavovské bariéry pobaltských gubernií, emancipovat se od německobaltského vlivu a uplatnit v rámci carského impéria (Valdemársova představa Lotyšů jako námořního národa, „Holanděanů“ Ruska). K působení současných faktorů by vedle politických obchodních a hospodářských vztahů, turistiky a kulturního vlivu bylo možné připojit hodnocení vzrůstajícího významu ruských masmédií především televize pro tvorbu veřejného mínění ruskojazyčných menšin i vliv sovětské, resp. postsovětské konzumní kultury.

Třetím celkem, jehož vliv autor zkoumá, je středoevropský region, přičemž zásadní vliv měla německá christianizace a náboženské a kulturní vlivy přicházející z Německa (reformace, osvícenství, romantismus a inspirace pro národní hnutí). Druhým, v případě Litvy zásadně formativním, byl polský vliv, christianizace a kulturní podněty s ním spojené (polský romantismus). Autor bezesporu oprávněně dochází k závěru o různorodosti konceptů střední Evropy, která nemusí nutně zahrnovat pobaltské země. Variací, užívanou již v meziválečném období, především však v době studené války byl koncept středovýchodní Evropy (Ostmitteleuropa, Evropa Środkowo-Wschodnia), jenž se uplatňuje nejen jako relikv studené války (zde autor připomíná současné ruské geopolitické pojetí), ale dodnes bývá užíván ve spojení s německými ev. polskými kulturními vlivy a existencí německých menšin. Autor tyto vlivy doplnil záslužně připomenutím českých vlivů – zde vedle vlivu české reformace by však bylo vhodné připomenout, že se svůj podíl na vzdělanosti měli i jezuité z českého, resp. moravského prostředí, kteří sehráli nikoli nepodstatnou úlohu při založení vilniuské akademie, prvního vysokého učení v Pobaltí. V souvislosti s koncepty střední Evropy je možné zmínit Masarykovu ideu střední Evropy jako pásma malých národů mezi Německem a Ruskem, od Finska až po Řecko. Zástupci Litevců se účastnili práce v Středoevropské unii, založené T.G. Masarykem na sklonku první světové války v USA.

Na základě srovnání působení jednotlivých vlivů z těchto tří makroregionů, autor dochází k závěru nerovnoměrnosti a částečnosti působení v čase a prostoru na jednotlivé části pobaltského regionu. Bezesporu je známé, že Estonsko je nejbližší severskému prostředí a nynější prezident T. Ilves se na konci devadesátých let snažil oddělit Estonsko od Pobaltí a definovat ho jako severskou zemi, což však narazilo na odpor u samotných severských států. Stejně tak litevská identita byla z pobaltských zemí nejvíce ovlivněna středoevropským prostředím, po polovině devadesátých let dokonce projevovala zájem o napojení na visegrádskou skupinu. J. Miškovský však ve své práci přesně analyzoval a srovnal působení a platnost jednotlivých faktorů na pobaltské země, etnika či subregiony a komplexně zhodnotil vnější vazby a paralely Pobaltí.

V závěru shrnul odpovědi na čtyři hypotézy, stanovené v úvodu práce – ambivalentnost a diskontinuitu teritoriální identity Pobaltí. Je třeba ještě zdůraznit, že koncept Pobaltí, složeného z tří států – Estonska, Lotyšska a Litvy, je relativně mladý. V této podobě se objevil až po první světové válce, kdy regionální koncept byl obohacen o Litvu, která svými dějinami a směřováním k Pobaltí nepatřila. Autor správně dochází k závěru o regionální slabé vnitřní soudržnosti, naopak vnější faktory a hrozby posilují spolupráci, ačkoliv, jak autor upozorňuje, ani tato hypotéza neplatí zcela. Lze ji potvrdit na vztazích se současným Ruskem, naopak neplatila tak zcela v meziválečném období. Vnější faktory – Polsko a nacistické Německo – působily dezintegračně na spolupráci pobaltských států, což bylo patrné na lotyšském a zvláště estonském odstupu od stěžejních problémů litevské zahraniční politiky. Také společný zájem o integraci do západoevropských struktur – EU a NATO – nepůsobil jednoznačně stmelujícím efektem, nýbrž, jak je patrné na estonském sebevědomém vystupování v druhé polovině devadesátých let, působil i dezintegračně. Autor na základě zkoumání hospodářských vztahů, aktivit ruských menšin především v Estonsku a Lotyšsku, potvrdil přetrvávající vliv Ruska. Zde by bylo možné doplnit hospodářské přehledy i údaji o pokračující a v případě Litvy vzrůstající energetickou závislostí na Rusku.

Autorovi se podařilo shromáždit nejen rozsáhlý faktografický, statistický materiál, nýbrž i (což není zdaleka samozřejmé) zkoumat ho vyváženě a rovnoměrně pro všechny tři pobaltské státy. Autor prokázal rovněž dobrý přehled o diskusích vědců i politiků nad definicemi regionu a regionální kooperací. Domnívám se, že v této souvislosti by bylo ještě vhodné poukázat na diskusi litevské, lotyšské a litevské emigrace na konferenci o pobaltském regionalismu v Kielu roku 1987. Články a diskusní příspěvky, v nichž byla patrná

diferenciace mezi estonským a na druhé straně lotyšským a litevským stanoviskem, vycházely na stránkách Journal of Baltic Studies v letech 1987 a 1988.

Přeložená disertace prokazuje autorovo solidní teoretické zázemí, podrobnou znalost dějin i současnosti, reálií. Jak dokumentují četné fotografie, doprovázející text, jsou jeho znalosti výsledkem nejen studia literatury, ale detailní znalosti prostředí na základě vlastní dlouhodobé zkušenosti. Práce, jejíž argumentace je podložena skutečně bohatstvím faktů, statistických přehledů (zde je třeba ocenit, že autor již do tabulek a přehledů zapracoval nejnovější údaje ze sčítání roku 2011), je psána čtivě a přehledně. Je patrné, že práce je výsledkem dlouhodobého systematického zájmu autora o problematiku. Hodnotím ji jako český originální vysoce hodnotný příspěvek k diskusi o regionální identitě malého, ale politicky citlivého a pro evropskou stabilitu důležitého regionu. Nevnímám přitom práci pouze v českém kontextu, ale v souvislosti s diskusí nad Pobaltím v širších evropských souvislostech. Práce J. Miškovského jednoznačně splňuje požadavky kladené na doktorskou disertaci. Doporučuji ji proto k úspěšné obhajobě a zároveň se přimlouvám za její knižní vydání.

.....

Doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.